

Ολυμπία Βρακοπούλου, «Εισαγωγή»
(για το έργο *Πανουργία υψηλόταται του Μπερτόλδου*)

Ο *Μπερτόλδος* είναι έργο του 17ου αιώνα, γραμμένο από τον ιταλό συγγραφέα Giulio Cesare dalla Croce με τον πρωτότυπο τίτλο *Le sottilissime astuzie di Bertoldo*. Μεταφράστηκε στα ελληνικά από άγνωστο μεταφραστή και τυπώθηκε στη Βενετία το 1646 με τον μακροσκελή τίτλο *Πανουργία υψηλόταται του Μπερτόλδου, εις τες οποίες φανερόνεται ένας χωριάτης πανούργος και οξύνους, ο οποίος, ύστερα από διάφορα και δυσβάστακτα πάθη οπού του εσυνέβησαν, τέλος πάντων, διά τον πολύν και οξύτατόν του νουν, γίνεται άνθρωπος της βασιλικής αυλής και βασιλικός σύμβουλος, ομού δε και η διαθήκη αυτού, οπού εις το τέλος της ζωής του έκαμεν, και άλλα ρητά αποφασιστικά, κατά πολλά ωραιότατα. Ποίημα νέον και πολλά χαριέστατον, συνθεμένον ιταλικώς από τον Ιούλιον Καίσαρα δαλά Κρότσε, και τώρα νέα μεταγλωττισμένον εις την των ελλήνων απλήν γλώσσαν, εις χάριν των πάντων*. Την ίδια χρονιά εκδόθηκε, ως συνέχεια του *Μπερτόλδου*, και ο *Μπερτολδίνος*, κείμενο που περιγράφει τις περιπέτειες του γιου του *Μπερτόλδου*, δίχως να γνωρίσει, βέβαια, την επιτυχία του προκατόχου του (Μερακλής & Παραδείση 2007, 1686).

Η μετάφραση του κειμένου από τα ιταλικά στα ελληνικά, που είναι και η πρώτη ευρωπαϊκή μετάφραση του *Μπερτόλδου*, ακολουθεί κατά γράμμα το πρωτότυπο, κάτι που είναι πιθανό να οφείλεται στις ελλείψεις γνώσεις της ιταλικής γλώσσας από τον άγνωστο μεταφραστή. Εκεί εντοπίζονται και τα προβληματικά στοιχεία του κειμένου, δηλαδή στα λάθη και τις παρανοήσεις από τη μεριά του μεταφραστή, αλλά και στην πληθώρα των επτανησιακών διαλεκτικών στοιχείων στο ελληνικό κείμενο (Αγγέλου 1988, 179).

Στον *Μπερτόλδο* περιγράφονται οι περιπέτειες και τα κατορθώματα του ομώνυμου ήρωα, ενός δύσμορφου χωρικού, που, όμως, διαθέτει πονηριά και λαϊκή σοφία. Καταφθάνει, λοιπόν, στην αυλή του βασιλιά Αλμποΐνου και καταφέρνει να τον εκνευρίσει, αφού τον αποστομώνει. Προκαλεί την οργή της βασίλισσας, καθώς χρησιμοποιεί τεχνάσματα για να μετατρέψει τον βασιλιά από φίλο του γυναικείου φύλου σε εχθρό του, και, μετά από μια σειρά ευτράπελων ερωταποκρίσεων, παρεξηγήσεων και φαρσών, προκειμένου να αποφύγει την τιμωρία, καταφέρνει με τα αστεία του και το πνεύμα του να γίνει δεκτός από το βασιλικό

ζεύγος στην αυλή ως σύμβουλος του με διευρυμένα, μάλιστα, προνόμια. Όμως, η τρυφηλή ζωή και δη τα ντελικάτα εδέσματα της αυλής δεν ταιριάζουν στον Μπερτόλδο, που έμαθε στα απλά και "τραχιά" φαγητά της υπαίθρου. Έτσι, αρρωσταίνει και πεθαίνει, αφήνοντας τη διαθήκη του και έναν κατάλογο αποφθεγμάτων.

Το έργο είχε μεγάλη επιτυχία κατά τον 17ο, τον 18ο και τον 19ο αιώνα, όχι μόνο στον ελληνόγλωσσο κόσμο αλλά και σε όλη την Ευρώπη, γνωρίζοντας πολλές επανεκδόσεις ή/και διασκευές. Παρ' όλα αυτά, το θέμα του πεζογραφήματος δεν είναι καινοφανές, αλλά προέρχεται από ένα ευρύτατα διαδεδομένο στον Μεσαίωνα και την Αναγέννηση κείμενο, τον *Διάλογο του Σολομώντος και του Μαρκόλφου*, που μεταφράστηκε από το λατινικό *Dialogus Salomontis e Marcolphi*. Ο διάλογος αυτός, ο οποίος αποτελεί ένα είδος διαγωνισμού σοφίας, έχει προέλευση ανατολική και εβραϊκή και βασίζεται σε μύθο που έφθασε μέχρι την Ευρώπη (Αγγέλου 1988, 175). Ο Dalla Croce εμπλουτίζει το πρότυπό του με στοιχεία της εποχής του, αναγεννησιακά και μπαρόκ, τονίζει το θεατρικό στοιχείο και υφαίνει ένα λαϊκίζον κείμενο με στοιχεία του προφορικού λόγου αλλά και μορφές λόγου εύληπτες και απλές, όπως η παροιμία, το αίνιγμα, το λογοπαίγνιο, η διαθήκη, η φάρσα, οι συμβουλές, τα διδάγματα και η κωμωδία (Κεχαγιόγλου 1999, 266).

Ο Μπερτόλδος είναι ο τύπος του απλού χωρικού –μάλιστα είναι πολύ άσχημος και αδέξιος στη συμπεριφορά του– ο οποίος, όμως, είναι ιδιαίτερα οξύνους, ετοιμόλογος και τολμηρός, αφού καταφέρνει να προσελκύσει την προσοχή του ανώτατου κοσμικού άρχοντα, να τον κερδίσει στον ιδιότυπο "διαγωνισμό" σοφίας και να επιβληθεί μετά από έναν σωρό κωμικές καταστάσεις και παρεξηγήσεις. Επομένως, δεν είναι αδικαιολόγητη η επιτυχία που σημείωσε και στα λαϊκά, κυρίως, στρώματα του ελληνόφωνου χώρου, που εκτονώνονταν και ένιωθαν να ταυτίζονται με τον αντήρωα¹ – κομμάτι του κόσμου τους. Σε αυτό συμβάλλει οπωσδήποτε ο διάλογος και, ιδιαίτερα, η χρήση του β' προσώπου (Αγγέλου 1988, 187), στοιχεία που προσδίδουν ζωντάνια στο κείμενο, δημιουργούν ατμόσφαιρα οικειότητας και προκαλούν το ενδιαφέρον του αναγνώστη.

¹ Πρωταγωνιστής ενός λογοτεχνικού έργου που δεν συγκεντρώνει τις τυπικές, θετικές ιδιότητες ενός ήρωα, αντίθετα είναι κυνικός, συμφεροντολόγος, μοχθηρός, αποτυχημένος και ταπεινής καταγωγής.

Ο Μπερτόλδος αποτελεί, εξάλλου, και ένα σύμβολο: αυτό του «γελωτοποιού», ο οποίος παρουσιάζεται με τα ελαττώματά του όχι καλυμμένα αλλά τονισμένα, και τα χρησιμοποιεί για να προκαλέσει το γέλιο. Αποτελεί το άλλο άκρο του βασιλιά και οι τρόποι του έρχονται σε αντίθεση με αυτό που είχε καθιερωθεί ως καθωσπρεπισμός για έναν πολιτισμένο άνθρωπο. Παρ' όλα αυτά, η εμφάνιση και η συμπεριφορά του έρχονται σε αντίθεση με την εξυπνάδα και την πονηριά του, στοιχεία που χρησιμοποιεί για να ανατρέψει την τάξη των πραγμάτων της αυλής προκαλώντας παράλληλα γέλιο (Αγγέλου 1988, 176).

Το έργο σημείωσε επιτυχία τόσο ως λαϊκό ανάγνωσμα όσο και ως ανάγνωσμα αναψυχής για τους λογίους, ενώ ενδιαφέρουσα είναι η πληροφορία ότι διδασκόταν στο Φλαγγινιανό Φροντιστήριο² (Μερακλής & Παραδείση 2007, 1686). Στον ελληνικό χώρο ο Μπερτόλδος έγινε παράδειγμα της λαϊκής σοφίας και πηγή συνειρμών και έμπνευσης – ο Κυθήριος Αντώνιος Φατσέας έγραψε τον 19ο αιώνα τα έργα *Ο Βερτόλδος και Ο Βερτόλδος αστυνόμος Ασίνης*. Από την άλλη, το ύφος του κειμένου αναφέρεται και ως παράδειγμα προς αποφυγή από τον Σολωμό (Κεχαγιόγλου 1999, 266).

Η παρούσα ανθολόγηση αντλεί από τη φιλολογική έκδοση του Άλκη Αγγέλου (1988), η οποία κυκλοφόρησε στη σειρά «Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη» των εκδόσεων Ερμής. Η έκδοση αυτή αποτέλεσε, ως πολύ πρόσφατα, τη μοναδική συνολική επιστημονική προσέγγιση του κειμένου, στην οποία άλλωστε βασίζονται και οι συμπεριλήψεις αποσπασμάτων του κειμένου σε σύγχρονες πεζογραφικές ανθολογίες (Κεχαγιόγλου 1999 & 2003). Η κυκλοφορία της νέας, χρηστικής (και φιλολογικής) έκδοσης από το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ιδρυμα

² Ανώτερη σχολή που λειτούργησε στη Βενετία το διάστημα 1665-1797. Σκοπός ήταν η μόρφωση των Ελλήνων που επιδίωκαν ανώτερες σπουδές στο πανεπιστήμιο της Πάδοβας. Οι δραστηριότητές της στηρίχτηκαν στη συνδρομή της Ελληνικής αδελφότητας της Βενετίας. Οφείλει την ονομασία της στον ιδρυτή της, πλούσιο νομικό και έμπορο, Θωμά Φλαγγίνη και είναι γνωστή και ως Φλαγγινιανό Ελληνομουσείο, Φλαγγίνειος σχολή κ.ά. Στην ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας είναι σημαντική, διότι το 1708 οι σπουδαστές της εξέδωσαν την ποιητική συλλογή *Άνθη Ευλαβείας*, μια από τις ελάχιστες λυρικές νότες του αντιλυρικού (παλιότερα θεωρούμενου – λανθασμένα– ως γενικά «αντιποιητικού») 18ου αιώνα.

Μανόλη Τριανταφυλλίδη), σε επιμέλεια της Σωτηρίας Σταυρακοπούλου (2018),³ αναμένεται να προωθήσει την έρευνα γύρω από το κείμενο και να αναθερμάνει το ενδιαφέρον ενός ευρύτερου, μη εξειδικευμένου κοινού για την επαφή με τα κείμενα της πρώιμης νεοελληνικής λογοτεχνίας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Αγγέλου 1988

Άλκης Αγγέλου (επιμ.), *Giulo Cesare Dalla Croce, Ο Μπερτόλδος και ο Μπερτολδίνος*, Ερμής, Αθήνα 1988.

Κεχαγιόγλου 1999

Γιώργος Κεχαγιόγλου (επιμ.), *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Τόμος Β'2: 15ος αιώνας-1830*, Σοκόλης, Αθήνα 1999, σ. 264-269.

Μερακλής & Παραδείση 2007

Μιχάλης Γ. Μερακλής & Ευδοκία Παραδείση, «Πανουργία υψηλόταται του Μπερτόλδου...», *Λεξικό νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρόσωπα, έργα, ρεύματα, όροι*, Πατάκης, Αθήνα 2007, σ. 1686.

---

³ Η αναφορά στην έκδοση αποτελεί νεότερη προσθήκη και γίνεται για την καλύτερη ενημέρωση των αναγνωστών· δεν έχει αξιοποιηθεί ως πηγή λόγω της πολύ πρόσφατης κυκλοφορίας της (Φεβρουάριος 2018).